

פתח דבר – בשערי המשפט

”וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל פֶּסַח מִמַּלְכָתוֹ,
וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנַי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם.
וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת יי אֱלֹהָיו,
לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעִשְׂתָּם.
לְבַלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאַחֲיוֹ וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֵאלוֹ,
לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמָיו עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל”
(דברים יז, יח-כ)

”מִלֶּךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ”
(משלי כט, ד)

בכרך זה, מחזיקה את ארבעת הספרים המתווים בחרט אומן את הלכות המשפט והשלטון בישראל, והם חותמים את ספר ”משנה תורה” ומסמנים את הנתיב שהאומה והפרט מגיעים בו לשיא מיצויים בעולם הזה.

בסיום ספר ”מורה הנבוכים”, מצטט רבנו כמה פסוקים מספר ירמיהו: ”כֹּה אָמַר ה' אֵל יִתְהַלֵּל חֶכְם בְּחֻמְתּוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוּרְתּוֹ, אֵל יִתְהַלֵּל עֲשִׂיר בְּעֲשָׂרוֹ. כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשֶּׁפֶל וְיָדַע אוֹתִי כִּי אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה בְּאָרֶץ, כִּי בְּאֵלֶּה חִפְצָתִי נָאֵם ה'” (ט, ככ-כג). והוא מפרשם על אתר: ”רוצה לומר, מטרתי שיהא מכם חסד וצדקה ומשפט בארץ, שהמטרה להידמות בהן ושיהיו אלה הליכותינו. נמצא כי התכלית אשר הזכיר בפסוק זה היא, שהוא ביאר כי שלמות האדם אשר בה יתפאר באמת היא מי שהגיע להשגתו יתעלה כפי יכולתו, וידע השגתו על כרואיו בהמצאתם והנהגתם היא, והיו הליכות אותו האדם אחר אותה ההשגה, מתכוון בהן תמיד, חסד צדקה ומשפט, להתדמות במעשיו יתעלה...”. זו מטרת כל התורה כולה. כך זה משרטט בחרט אומן את המימוש החברתי של השגה זו.

המשפט והשלטון, ללמוד ולעשות

רצה הקדוש ברוך הוא באברהם אבינו, והבטיח לעשותו לגוי גדול, ככתוב בתורה: ”ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים, ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום” (דברים יח, ח).

ברוך אתה ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שהחיינו וקיימנו, במלוא משמעות המילים, והגיענו לזמן הזה, להעמיד את ארבעת ספרי המשפט והשלטון – נזקים, קניין, משפטים ושופטים – מתוך חיבורו של מורנו הגדול הרמב”ם, ספר ”משנה תורה”, במהדורה מדויקת, מנוקדת ומבוארת, בהוצאה מהודרת, מוגהת ומאירת עינינו.

ספר ”משנה תורה” הוא מלאכת שמים אשר לפניה לא הייתה כמוה, ומאז ועד עתה אין כמוה, כליל השלמות הוא בהיקף העניינים הכלולים בו, במיון הדברים ובסדר המופתי של הצגתם, בלשון המלוטשת ובדיוק התיאור והניסוח. לטיבו של הנוסח, ראה בפתחה לכרך הראשון. הביאור הנלווה למהדורה שלפנינו נועד להנגיש את ספר ”משנה תורה” לכל קהל היעד של הספר, ”קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר” (יסודי התורה ד, יג), להכיר את הודה ותפארתה של תורת משה.

באופן כללי, מחצית מספר ”משנה תורה” עוסקת בהנהגת היחיד ומחציתו בהנהגת האומה. המחצית השנייה מחולקת אף היא לשני חלקים, מחציתה עוסקת במרכז הלאומי, המקדש, ומחציתה, הבאה

מיום שחרב בית המקדש ומשעה שבטלה מלכות מישראל בשלהי בית שני ועד לדרותינו אלה, שבהם זכינו להעמיד שלטון ממלכתי של ישראל בארץ ישראל, לא נעשה שרטוט מקיף של כל סדרי המשפט והמשל בישראל אלא ביי”דו החזקה של רבנו.

שילמד אדם ספר זה הלכה למעשה; אפשר שילמד אותו בבקיאיות, כבלימוד הרמב"ם היומי, פרק ביום או שלושה פרקים ביום או בכל תכנית אחרת; אפשר שהספר ילווה את האדם תוך כדי לימוד בסדר נזיקין שבש"ס; ואפשר שיעיין בו בנושא מסוים. הלכה למעשה, שולחן ערוך שונה רק במעט מן המתואר כאן. אנו עמלים בימים אלה על הכנת מהדורה שתכלול את תמצית הפוסקים החולקים על ספר "משנה תורה", ואת ההלכות בתחומים החדשים שנתפתחו משעה שנכתב "משנה תורה". מכל מקום, הכרת שיטת הרמב"ם כשיטה יסודית ותשתיתית דבר גדול היא.

על דרך הביאור, כבר עמדנו בכרך הראשון. לכן נסתפק כאן בדברים המיוחדים לספר זה. אפשר שהלומד הלכות אלו יתאמץ ויבין את כולן, ולעולם לא ישאל את עצמו היאך אפשר להביאן לידי ביטוי בחיי המעשה. לנוכח זאת, התאמצנו התאמצות יתרה להזמין את הלומד להבין את התמונה הגדולה של המשפט ויסודותיו, על אף המסגרת המצומצמת ביחס שקבענו לעצמנו. עשינו זאת הן על ידי בחירת מונחים עכשוויים, כגון "מעסיק" ו"משקיע" במקום "בעל בית" ו"בעל המעות", וסיכומים וכותרות משנה המספקים מבט רחב על ההלכות בצירוף נספחים המסייעים למימושן בחיי המעשה, חוזה מכירת דירה וחווה מכירת רכב. אלו קוראים לאדם לממש את לימודו, כי כבר אמרו חכמינו ש"לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה" (אבות א, יז) ושהתלמוד קודם למעשה, מפני ש"התלמוד מביא לידי מעשה" (תלמוד תורה ג, ט).

יהי רצון שיזכנו ה' לשמור את כל דברי התורה הזאת ולעשותם.

שלמי תודה

למופת כפי שהביאה הרמב"ם לידי ביטוי בספר "משנה תורה".

מהדורה זו לא הייתה יוצאת מן הכוח אל הפועל בלא עזרתם של רבים שסייעו בידנו, לכבוד הבורא יתעלה ולכבוד רבנו בלבד, שלא על מנת לקבל פרס. חובה נעימה היא לנו להזכירם ולפרט שבחסם, כאמור: "לכו חזו מפעלות יי" (תהילים מו, ט).

בכורת התודה מגיעה לר"ר יחיאל קארה הי"ו, מנהל המדור לספרות הגאונים במילון ההיסטורי, ההולך

אין המשפט והמשל בישראל סידור צודק של סדרי חברה ויחיד בלבד. אלא העמדת המשפט והשלטון על תילו בדרך התורה היא יסוד השראת השכינה בקרב ישראל, והיא מלאכת שמים ועיקר גדול בעבודת ה', כפי שפסק רבנו: "כל בית דין של ישראל שהוא הגון – שכינה עמה" (סנהדרין ג, ז).

רבנו אף מחדש את סדר סמיכת החכמים מתוך שאיפה להחזיר עטרת התורה למקומה: "בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמוד ההוראה, ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהם הבטיחה תורה..." (ממרים א, א).

עם היושב על אדמתו וחי חיים לאומיים ומדיניים זקוק למערכת חוק ומשפט שלמה ומקיפה. דרך המלך להגיע למערכת משפטית כוללת על פי התורה עוברת בכרך זה, הכולל והמקיף את כל סדרי המשפט והשלטון בישראל. כרך זה, על נספחיו ופירושו, מפתחותיו והסבריו, הוא השער לכל אלה. רבנו הוא היושב בשער, שער המלך, להעמיד כל סדרי דת ודין המלוכה כדי שנוכה להנהגה ושלטון המקיים את הוראת רבנו: "ובכל, יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מחשבתו ומגמתו להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק, ולשבר זרוע הרשעים ולהילחם מלחמות ה'" (מלכים ד, ט), עד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיהו יא, ט), כאמור בפסוק החותם את ספרו של רבנו.

כרך זה, שמקבילו המאוחר לו הוא "חושן משפט" שבשולחן ערוך, מיועד לכל מי שמעוניין להכיר את המשפט העברי, את המוסדות המכוננים של האומה, הסנהדרין והמלכות, ואת יעדה של התורה. אפשר

בראשית דברינו, נודה לאל עליון, מלך אוהב צדקה ומשפט. ספר זה יוצא מתוך שיתוף פעולה בין אנשים ומוסדות רבים. העיקריים שבהם הם מכון "משפטי ארץ", שחזונו להעמיד דינים לקידום משפט התורה במערך בתי הדין לממונות ולתת מענה תורני לשאלות משפטיות מודרניות, בשיתוף פעולה עם "מפעל משנה תורה", שחזונו הוא שכל אחד ואחד יוכל להכיר את התורה שבעל פה כולה באופן המקיף ביותר ובצורה המתומצתת והמוסדרת

על הגהותיו לחוזים ולשטרות, יברכהו ה'. תודה מיוחדת ברוחב לב לרב נ"א רבינוביץ ומחבר הספר הנפלא "יד פשוטה" על הרמב"ם על מסירת הביאור לספר שופטים לידנו לפני הוצאתו לאור במהדורתו, אשר דבריו הנפלאים האירו לנו פינות רבות בביאור שלפנינו. ייתן ה' לו כוח לסיים את מפעלו האדיר והנפלא. אף יבואו על הברכה עוזריו, הרב אלי רייף, הרב ינון חן, הרב משה גרוס והרב שלומי אלדר על הערותיהם הטובות. תודה לפרופ' זהר עמר על נספח הצמחים וייעוצו המלווה את עבודתנו. תודה גם לכל מי שהגיהו חלקים של הספר, אם למחצה אם לשליש אם לרביע, ר' משה ארנד ועופר חדר ואברהם בן ארוש. תודה ליעקב עציון ולרב עמנואל מזרחי על יגיעתם ועל הערותיהם וטוב דעתם בסידור הספר. תודה לגב' הילה בירן על רעיון לבה הנפלא בעיצוב המיוחד של כריכת הספר, ולמר יצחק וייספיש על מאמציו המרובים בהפקת הספר במסירות ובנאמנות. ואחרון חביב, לאיש יקר, החפץ בעילום שמו, אשר מניע את הנחלת הרמב"ם בכל כוחו, מכוח קריאתו של הרבי מלובאביץ'. איש אשר אש קודש בו, מאיץ בנו ומסייענו, מעודד ותומך. להט לבבו מדביק את כולנו בעשייה מבורכת. רובם המוחלט של האנשים עשו זאת בהתנדבות ולשם שמים בלבד, כשרוח ה' מפעמת בפועלם הנאמן בטוב טעם ודעת, בדבקות ובחריצות. ישלם ה' שכרם הטוב. הספר עומד ועוצב בטוב דעתו של דוד הלל, איש מקצועי ופורה. שבח עבודתו ופרי מאמציו ניבט מבין עמודי הספר.

ואסיים בשבח אכסניה של תורה, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני, יברכהו ה', שנטלה על עצמה להפיץ את משנת הרמב"ם, וישיבת "תורת החיים", בראשות מו"ר הרב שמואל טל, שהעמידה לרשותנו תלמידים שסייעו לנו מאוד בליטוש הדברים.

תהא משכורת כולם שלמה מעם ה' אלוהי ישראל. ברכת התורה תהא שלוחה להם בכל אשר יפנו, וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם ועל בתיהם.

ואחרונים חביבים, בני ביתנו. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי ה' ולומדי תורתו לשמה.

ונעשה באקדמיה ללשון העברית, אש קודש בו, אשר יגע על מלאכת הניקוד הקשה ואף הגיה וערך את לשון הביאור. ר' הלל גרשוני יצ"ו, תלמיד חכמים משיבת "תורת החיים", עמל על דיוק הנוסח, השוואתו וניפוי בחריצות אין קץ.

בכתיבת חלק גדול של הביאור, השתתפו תלמידי חכמים רבים: הרב רועי דובקין ליווה את כל מלאכת ביאור ספר נזקים, מהחל ועד כלה, וסייע בעריכת כל הכרך. הרב אריה יואלי סייע בביאור כמעט בכל ספר קניין, מלבד הלכות שלוחין ושותפין, שאותן ביאר הרב אב"י ונגרובר. הרב אלעד דוקוב השתתף בביאור הלכות שכירות והלכות שאלה ופיקדון שבספר משפטים; הרב עמנואל מזרחי השתתף בביאור הלכות נחלות שבספר משפטים והלכות ממרים שבספר שופטים; ר' אריאל ארט, שהעיסוק במשפט העברי הוא עיסוק יומיומי לו, השתתף בביאור הלכות סנהדרין והלכות עדות שבספר שופטים; והרב רמי נאמן השתתף בביאור הלכות אבל שבספר שופטים.

צוות תלמידי חכמים, דיינים ממכון "משפטי ארץ", עמל על הביאור וליטושו: הרב חיים בלוך, ראש הכולל, שעצותיו הטובות וחכמתו הפרושה על כל ההלכות עמדו לנו לעזר רב: הרב אב"י ונגרובר, שחתם בהגהתו את ספר נזקים וכמעט כל ספר משפטים; הרב איתי אליצור, הרב שמואל פולצ'ק והרב דודי שטיינמן הגיהו את ספר קניין, את ספר שופטים וחלקים מספר משפטים. הנספחים המשפטיים, שנכתבו על ידי שני תלמידי חכמים ודיינים ממכון "משפטי ארץ", הרב ד"ר איתמר ורפהטיג והרב הלל גפן, נערכו על ידי הרב עדו רכניץ, ראש צוות המחקר במכון.

עוד יבואו על הברכה חכמים שהגיהו חלקים של הביאור וליטשו אותו בהערותיהם המחכימות: הרב שמואל אריאל מ"ישיבת עתניאל", הרב יואל קטן, הרב חננאל זייני והרב אריה כהן. עוד יבוא על הברכה הרב רצון ערוסי, רבה של קריית אוננו ויו"ר "הליכות עם ישראל, המרכז העולמי למשפט התורה" ויו"ר "מכון מש"ה לחקר משנת הרמב"ם"